

BALADA O TEMI

TV drama

Saša Vuga

Stanku, ki se že enaindvajset let vrača iz kamnoloma (zmeraj bolj samo še) materi v spomin.

Nemec, wehrwolfovec, 60

Primož, véliki magister krogle, 50

Vasja, lovec na podgane, 25

Figuranti (z nekaj stavki)

Statisti

Scena: rov in trata pred njim

Čas: 1945

Opuščen skladiščni rov globoko pod zemljo. Oko ne seže daleč, iz somraka v somrak, ducat korakov, ne več. Na pivskem sodčku dogoreva petrolejka, narejena iz konzervne škatle in zasvaljkane tkanine. Ob njej cokla z raztrganim urbasom in vagonček s tremi kolesi: vanj kapljá enakomerno, monotono, s stropa. Tračnic ni videti. Za vagončkom skleda, podobna pljuvalniku na hodniku državne bolnišnice, lesena žlica z letnico 1941 in spet cokla, nekako holandska, praznična. V cokli pa vrtnica iz povoščenega platna: kakor vzdih iz groba. Na debelem kamnu, velikem kakor glava, je poveznjena baretka: dantejevska reč, ko da kapo nosi človek, zakopan v gramoz.

Koraki, zdaj odmevni, zdaj spet ostri

Potlej prazen dinamiški zaboj in ogoljen dežnik, na njem je bela ruta: in na belem blagu smrt. Banderce so potrebovali pri razstreljevanju kamna. Tik zgoraj je gladka skala z nekakšno altamirsko zgodbo: sedem okostnjakov, v cebrah in obritih glav, pred njimi leži osmi, razprostrtih rok, v blatu. Obakraj dva stražarska stolpa, na enem debel Nemec s puško, na drugem pes volčjak. Če ima pes ostre zobe, ima Nemec škrbine iz komedije.

Glas iz teme: Danes, danes...

Glas: Ne, ne... nikar!

Glas iz teme: Moram! Kmalu ne bom več imel moči... samo še preklel ga bom lahko.

I. nagrada z natečaja za izvirno TV igro ob petindvajsetletnici Kričača in ob desetletnici jugoslovanske TV.

Pod risbo, v gramozu, spet cokla. In čeveljček dveletnega otroka, na krpi časopisnega papirja. Pa scefrana rokavica, pobarvan glinast Kristus, v vdolbini, majhen in pohabljen, le s pol glave na vratu, kovček iz lepenke, s številkami na udrtem pokrovu, in poslednja luč pred temo: spet petrolejka, med štirimi kamni, umirajoča pod velikim mrakom.

Ustavili smo se pritlično, pri luči in pred Kristusom: NAPISI

Potlej uzremo vojaške škornje (dotlej smo jih zgolj slišali). Grejo, postajajo, kakor zgubljeni, pa čeravno čisti in celo položeni. Za obušami ročne granate. Škornji pomendrajajo luč, gredo naprej: ko da nosijo temo. Hreščanje ožeblijanih podplatov je srhljivo. Škornji so v prvem planu, tu in tam ugriznejo v kamero, brcejejo v kamen, ki je bil kot glava v coklo s poveščeno rožo, v steklenko, ki je vanjo zagozden ostanek sveče.

Nemec: Ne, nemogoče, saj to ni hišica iz kart, to je bilo sezidano iz rezanega kamna in za tisoč let! Kje sta vendar Gott und Recht?

Takoj potlej se Nemec iztrga iz teme: prižgal je žepno infanterijsko svetilko, ki mu kot ljudožerska medalja visi z gumba na suknjiču. Mož je grozljiv in, ker mu svetilka meče luč v obradek, ustnice in nozdrvi, frankensteinovski. Pa otovorjen kot hodeča orožarna: za pasom finski nož, plinska maska in torbica s težkim samokresom. Na hrbtu velikanski nahrbtnik, plašč, dve podolgovati konjeniški obsédelski vreči in škatla, prevlečena z grobim papirjem. Z vratu mu pod kolena bingljajo redeniki. Strojnico nosi mehko, kot star obrtnik, ki umé orodje prijemati z dlanjo.

Nemec: Ne, ljubi bog, nemogoče!

Seže v hlačni žep po ključ in se obrne. Snop svetlobe nam pokaže odprtino v skali, rožanec in na grobo zbita vrata: prepletena so z železnimi jeziki in kakor trdnjavska posuta s kovaškimi žebli. Z zapaha visi postiljonska žabica.

Še zmeraj si ga ne moremo natančno ogledati: zabuhel se nam kaže in s podbradki. Čelo nizko, nos daleč od zbirke grških profilov, ustnica, kot že rečeno, štrli nekam dol kot sneg čez napušč.

Z nogo odsune škripava vrata in se poniža: ampak ne v zgornjem telesu, pač pa v nogah, nekako poklekne čez prag, tog in zravnnan. Ko je onkraj, ga zavoljo svetilke na prsih vidimo kot v baročni silhueti.

Nemec: Dan je potrebno začeti zbrano, s pesmijo, z molitvico ali s koristno mislijo!

Glasova iz teme: Kako spokojno je
in tiho
pod žalujko,
ko mesec sveti mi
v srebrne gumble.

O, glej čez reko,
deklica,
o, glej!

Nemec posluša pesem, ki ubrano prihaja iz teme. Potlej se raztovori.

Nemec: Bodi luč! Nam pa pomagaj bog!

Seže v temo in pritegne veličastno salonsko petrolejko: laterna je na škripcu, iz okrašene medenine in s prelepim steklenim cilindrom. Nemec prižge, privzdigne stenj, previdno povezne cilindar in jo z rahlim gibom pahne spet od sebe. Potlej gre v krogu od petrolejke do petrolejke, sedem jih je, prižiga jih natančno kot mestni uslužbenec, na žeblih visijo in vseh vrst so: celó furmanska svetilka je med njimi in nagrobna luč z žalostno madono. Nemčev obred spremlja otožna pesem.

Glasova iz teme: Vse tiho. Tiho
pada sneg
na tvoje okno,
v cerkvi mlad grobar
prižiga luč.
O, glej čez reko,
deklica,
o, glej!

Nemec se vrne tesno mimo kamere, za trenutek jo zasloni. Ko se umakne, ga kamera ne spremlja: ugledamo skrivnostna pevca, Primoža in Vasjo. V nišah in po kotanjah gorijo svetilke, levo in desno sta dva nizka rova, na tleh med njima slamnjača. Čakaš, da se bo od kod pripodil netopir.

Primož je velik, plečat, z brade mu visijo blatne kepice. Na glavi ima kapo, na prsih trikotnik, v rokah pa težko železno kroglo: od krogle do Primoževe noge drži zarjavela veriga, muzejski eksponat, original iz 16. stoletja.

Vasja, Rus, je le še prestrašen okostnjak, prsten, zbegan, top v oči. Brada ko da Vasji ne poganja. V čeljusti ima ostanke nekdanjih čvrstih zob. Drugo ko da se mu je vse izteklo: razen kosti, ki štrlijo izpod cebre, na več mestih pokrpane. Pôje kakor na oblaku, ki ga bo odnesel iz blatnega sveta gor pod sonce: s prsi mu na vrvcu visita dve podgani.

Primož in Vasja: O, glej čez reko,
deklica,
o, glej!

Pred Nemčevo mizo stroga, izrezljana stolica, kakršne še danes zasledimo po sodnijah ali v samostanih, z visokim ozkim naslonjalom. Nad mizo kasetirana polica, s kavli pritrjena v skalo: očitno je rabila polirju za sprotne malenkosti in račune. Tam je nekaj drobnarij: vrček s črnilom, polkilogramska

utež, konzervna škatla s tremi peresi, pletena vrh, knjiga, debela sveča in kozarec za pivo. Tretjino mize pokriva gramofon na trobljo in s ponikljano ročico za navijanje.

Nemec začne navijati. Ko je opravil, obriše z robcem gramofon in poišče ploščo. Ima jih precejšnjo zbirko v škatli, prelepljeni s črnim žametom. Vse bolj slovesen postaja. Iz plašča potegne nekakšne pošgarske naočnike, brez okvira, na jeklene zausnike, si jih natakne, položi iglo in v zatohlo mrzloto se začne razlagati nemška državna himna.

Nemška državna himna

Petrolejke se mu bleskečejo v smešnih naočnikih: ampak mož ni smešen. Ko je himna, ki jo je Nemec poslušal z iztegnjeno roko, mimo, se oglasi Vasja:

Vasja: Noč mirna, voda, ki smo jo včeraj zamašili s kamenjem, ne bruha več. Spala sva na suhem. Poročal lovec na podgane številka...

Nemec je pozorno poslušal. Zamahne z roko in zamrmra:

Nemec: Nimaš več številke! Ne ti ne ta tvoj sokretinar. Nihče več... Niti čevlji ne, tudi čevljev ni več. Kaj pa lov? Pasti so vendar nastavljene?

Vasja: Nisem slišal, da bi se bila katera sprožila.

Nemec: Saj si spal! Spiš kot kamen! Če bi ti glavo na dvoje razbil, se ne bi prebudil! Ni tako?

Vasja: Tako je, gospod.

Nemec: In veš za kazen, ki čaka lovca na podgane zavoljo praznih pasti?

Vasja: Vem: star ovratnik iz podgan.

Nemec: Meni je na videz docela vseeno. Ali jo ujameš ali ne. Toliko časa ti bo prejšnja razpadala pod nosom, dokler je ne boš zamenjal z novo. Kakor perilo.

Vasja: Saj sem tu že vse polovil...

Nemec: To praviš ti, ki nič ne veš! Jaz pa pravim, da v rovu so podgane! Vsa Nemčija je vse bolj polna podgan: lezejo v kruh, v vinske sode, odžirajo nam loj za mazanje cerkvenih ur... Kaj bo z Nemčijo, če nam zvoniki ne bodo več kazali jutra in večera? Zvoniki so vozeli, ki veže Nemčijo z bogom. Če nam bodo podgane požrle pogače iz loja, bo kolesje zarjavelo, zaškripalo, temu pa po navadi sledi vesoljni potop. Tudi v predilnicah so in pod mostovi, žro nam mostne ograje, rečne kole, oporne stebre, vodolome, da bi

o prvem viharčku vse zgrmelo in bi ob nedeljah Nemeč ne mogel več do Nemca, le klicali bi se lahko na breg z brega: Hoj, Johan, kakó letos zelje? ... Ti pa tukaj kar tako: nosiš častivreden naslov, udobno spiš, si pod streho, pa pustiš, da podgane tako rekoč kakor pred rotovžem, v slamniki, na promenadi marširajo v Nemčijo ... Ne samo, da nimaš številke: ničla si! ... Ondan sem se hladil pod orehom. Razprl sem si ovratnik, tale tukaj, in gledal v dolino: in tam je bil visok tovarniški dimnik in ta dimnik je pošiljal iz sebe dimne kolačke, ali me poslušaj, dimne ničle, in so plavale, plavale, dokler jih ni veter razpredel v še bolj ničast nič ... Ti pa meni tukaj učno uro o podganah! Nemški mehanik, dragi moj, velja najmanj za tri nemške profesorje. Še zlasti mehanik, ki je popravljaj bicikle znamke Diamant. Mene ni treba učiti!

Vasja vse bolj topo gleda, zakaj samo boji se še lahko.
Nemeč se obrne in vzame s police pisarniško knjigo in črnilnik.

Primož: Pa bi pasti vsaj pregledali ...

Nemeč: Pasti so prazne! Že teden dni vsako jutro prazne. Naj bi mar danes zavoljo tvojega prelepega obraza doživeli izjemo? Tale bojar preprosto svoje dolžnosti ne ume dobro opraviti!

Primož: Pa bi mu pokazali, gospod, kako podgano najhitreje ujameš.

Nemeč: To ni moje delo, sicer bi jaz bil lovec na podgane! Tega tudi ne znam. Samo rezultat hočem! Jaz sem tu za to, da hočem rezultat! Imamo specialiste, strokovnjake, umetnike raznih večiu zato, ker hočemo od njih rezultat! Meni ni treba znati!

Primož: Polovil je vse, kar se je tukaj poloviti moglo. Sedem-inštirideset podgan. In šestnajst miši, teh niti prijavil ni. Odšli ljudje, odšle podgane. Nič ni ostalo.

Nemeč: Vidva sta ostala!

Nemeč pomolči. Čez čas pogleda izpod razmršenih obrvi:

Nemeč: A tako, a tako ...

Potlej z roko ukaže Vasji:

Nemeč: Poglej, če so mu zrasle perutničke.

Vasja pogleda, gleda, žalostno skomigne in poroča izza Primoževega hrbta:

Vasja: Niso mu zrasle.

Nemec: Pravzaprav čudno! Zmeraj sem mislil, da se umrli otroci spremenijo v angelčke in v belih flanelastih srajcah letijo gor, še bolj gor, skozi nebo in na oni strani ven in malo naokrog, dokler ne uzrejo zborov, ki s srebrnimi glasovi pojejo boga... Da ni perutničk? To si bo treba zapisati!

Séde na stol, s slovesnostjo analfabeta odvije pokrovček, pomoči pero in začne težavno pisati, z licem skoraj naslonjen na list.

Nemec: Zapisati, nič podgan, nič perutničk, voda več ne bruha! Mili bog, uboga Nemčija, kam si padla, vse je nič... Prepevajta!

Nemec nadaljuje svoje nekakšno pisanje.

Primož in Vasja: Nikogar več.
Le nočni ptič
in siv oblak.
Kaj, revež, čakaš še?
Zakaj ne greš?
O, glej čez reko,
deklica,
o, glej!

Nemec je napisal, se vzdigne. Roke ima na hrbtu. Luči so se razgorele: utrujen je. Očitno se bije s spancem.

Nemec: In zdaj?

Primož: Ogled gležnja vélikega magistra krogle in igranje himen tistih držav, ki jih je velika Nemčija premagala.

Nemec: Ki jih je že premagala in ki jih bo kmalu premagala. Bogu, Nemcem in dobrim tovrnim konjem se nikoli nikamor ne mudi.

Primož: Pred tem pa zajtrk.

Nemec: Zajtrka danes ne bo. In ne jutri. In ne nikdar več. Zajtrk je za v restavracije.

Nemec se skloni. Vasja, vprežen kakor pomočnik, ko konja kujejo, vzdigne Primoževo hlačnico: vidi se suha noga, blatna, odrgnjena. Nemec odsune Primoževo roko s kroglo:

Nemec: Odmakni, više! Ko se bo véliki magister tolikanj osušil, da bo že muzelman; ko mu noga ne bo več držala verige, se pravi, ko mu bo okovje zdrknilo na tla; takrat se bomo znašli pred raz-

potjem: ali velikega magistra krogle izgubiti ali pa mu skovati manjši obroč. Ampak tu ni ne oglja ne kovaškega orodja. Pa tudi mojstra kovača ne. Iz tega se ponuja preprosta rešitev, kakor zmeraj, kadar ena steza odpade in ostane druga, se reče, edina.

Primož drži kroglo visoko nad Nemčevo glavo: ko da mu jo bo zdaj zdaj spustil na zatilje. Vasja se ozira zdaj v Primoža, zdaj spet v kroglo: ko da sluti in ko da se zato boji.

Nemec: Obroč še trdno leži...

Nemec se z obema dlanema nasloni na kolena in z vzdihom zravna. Vasja je kakor konju držal Primoževo nogo — zdaj jo počasi spusti.

Nemec: Ko pa ti bo zdrsnil z gležnja, bo moral veliki magister krogle storiti smrt.

Primož: To bo prav kmalu.

Nemec: Kmalu.

Primož: Gospod, zakaj se pogovarjamo?

Nemec: Trije smo, zunaj v čredah, v rojih, v jatah lezejo vsevprek in sèm in tja podgane. Sliši se le škripanje njih zob: Šr, šr, šr! Moramo se pogovarjati, mi smo ljudje! Si si izbral smrt? Hočeš strel v tilnik ali rusko ruleto? Ruska ruleta je zabavna, terja čas, ampak tu ga imamo. Je sicer častniška domena, tako rekoč privilegij in samo za tiste, ki nosijo monkel, preveč aristokratska za blatnega kretinarja v verigi. Ampak bom zamižal. Bom zamižal, ker sem človek... zunaj so pa podgane.

Séde v stol, potlej se sceloma obrne:

Nemec: Lahko izbereš tudi vislice. Ali francosko vrv. Drugega pa tukaj ni. Že ta izbira je razkošje. Ko da gre za kralja! Ne bomo streljali, kri se prime čevljev, pa je nemški vojak kot cigan za plugom, do kolena posvinjan! Jaz bi rekel vislice.

Zabolšči v prazno, si pomane oči in se počasi spet vzdigne.

Nemec: Pred preizkušnjo pasti bomo opravili vsakdanjo politično uro. Red tako predpisuje. In red sem jaz. Tukaj na primer ni kinematografske dvorane, da bi jo kazali švedskemu rdečemu križu, ki diši po žemljicah in pitralonu. Je pa tukaj moja misel!

Postavi se v pozor in krikne:

Nemec: Mirno! Dva koraka naprej — marš!

Primož in Vasja se avtomatično primakneta. Ob mizi je, uprta v skalo, široka deska. Pred desko telefonska žica, na žici črna zavesa. Nemec poišče ploščo, jo obriše z žepnim robcem, navije gramofon: oglasijo se udarni zvoki marsejéze.

Nemec: (Vasji) Katero državo igram?

Vasja: To je premagana država, Francija imenovana. Njeno glavno mesto je Pariz.

Nemec: Tam so samo cipe, požeruhi in špijonaža. Po vojni bo rabila Nemčiji za bordel. Francijo bomo spremenili v zabavišče: cirkus, rokohitreci, dresirane žirafe, opice, vmes trafike s havau-skimi cigarami in, v prvem nadstropju, bordeli. Z rožnatimi zavesami v oknu. S posrebrenimi pipami. S pernicami. In pa z ogledali. Jaz bom, dragi moj, ležal pri zamorkah. Ampak ne pri Afričankah. Te menda smrdijo kakor stare Židovke! Poiskal bom črnke z Jamajke, ki jih matere umivajo z rumom iz sladkornega trstja. Ljubi bog, kilometer dolga vrsta javnih biš, tam pa kot v hlevu črnke z Jamajke!

Zamaknjen v privide, se zdrzne, ko je plošče konec. S police vzame palico, podobno dirigentski, in poišče novo ploščo.

Nemec: Katero državo igram?

Vasja: To je premagana država, Poljska imenovana. Njeno glavno mesto je Varšava.

Nemec: O tej mrhovini ne kaže izgubljati besed! Po vojni jo bomo zorali in s fižolom posejali. Fižol je hranljiv. Vojak lahko tri dni maršira z vrečko fižola in s svinjskim rebrcem. In seveda s cigaro. Za starega soldata ni bolj imenitnega blaga kot so suhe nogavice in cigara.

S kavlja sname luč, tisto nagrobno, z žalostno madono na steklu, in s palico odgrne črno zaveso z deske. Tam so kot na nekakšnem stenčasu pritrjene z risalnimi žeblički fotografije. Igla zdrzne v pokvarjeno brazdo: začne se srhljiva kantilena pohabljenega poljske himne.

Nemec: Stara plošča, od leta 1939, tako rekoč docela izrabljena.

Prisluhne z roko ob ušesu:

Nemec: Čudno kolcanje, bi rekel, gor pa dol, gor pa dol, v krogu. Zabavno! Rekli smo torej: politična ura.

Ves čas »politične ure« jih bo spremljalo ranjeno muziciranje v krogu: kot hlipanje umirajočega, ki mu ne dajo umreti.

Nemec pokaže s palico na faksimiliran Himmlerjev podpis:

Nemec: Posebno Himmlerjevo priznanje z dne 15. V. 1940, mênî. Mesec dni dopusta, radio Telefunken in zapestna ura. Nemci, dragi moj, pošteno plačujejo. Niso kakor Židje, ki si pljuvajo na lase, da bi prihranili pri briljantini! Takrat sem postal korporal.

Nemčeva palica drsi po slikah: druga je oskrumba póljskega svetišča. V kapelici iz prodnega kamena ždi nemški vojak, pokrit z rjuho. V travi pred kapelo kleče postave, zavite kakor romarji v odeje.

Nemec: Kristusa smo izvrgli, tale sem jaz, čisto gol, na desni roki zibljem rožni venec, tule spodaj pa štirje grenadirji, popolnoma pijani. Moliyo me. Dragi moj, razumeš? Ali ti kaj pove, da so me molili, na kolenih, štirje nemški grenadirji? Tému na desni je bilo ime Faust. Slabo je prebolel kapavico ali kaj, zato je hodil nekako po strani. Bil je učitelj, sanjal je o kuharski umetnosti. Pa je padel, v Rusiji, seveda.

Tretja slika kaže gozd, cesto, leskov grm in kotanjo, polno ustreljenih. Obakraj nemški vojaki.

Nemec: No, nič posebnega. Jaz sem tule, na levi, z motociklističnimi naočniki pod vratom.

Naslednja slika: dva fanta v capah in s širokokrajnimi klobuki vrh glave. Na nogah verige, kakor Primož, le da brez krogle.

Nemec: Tu pa smo že v taborišču, majhnem in z ljubkim imenom Liban. Vidita verigo? Od gležnja do gležnja. Kako se tale domišljavo nosi! Danes ni na nogah več ne prvega ne drugega repenclja! Že kot mrliča sta bila tako zelo kost, da bi pri njiju še črv od lakote poginil. Tale je bil profesor, tale tu pa rezbar in pozlatar.

Na peti sliki je videti pritlikav kurnik: zad za mrežo stoji ujetnik. Pred kurnikom je Nemec z nasajenim bajonetom. Naočniki se mu bleskečejo v soncu.

Nemec: Oho, sovjetski polkovnik! ... Stal je kakor kip v cerkvi, potlej je na lepem padel. Čez teden dni. In tukaj jaz — takrat sem pol noči lahko prepil, ne da bi me vrgla težka sapa!

Šesta slika: okostnjak, ki mu sotrpin slači spodnjice pred lesenjačo.

Nemec: Isti polkovnik, že brez duše in kmalu še brez hlač. Ime mu je bilo Grigorij.

Nemec zazdeha. Spet pokaže na sliko: dva Nemca čepita v kleti. Eden s puško v naročju. Prvi je esesovec, drugi ne. Pod steno leži do nezavesti pretepen jetnik.

Nemec: To je moj prvi Židek: mene tu ni, jaz sem slikal. Hotel me je, mrha, oslepariti, izdajal se je za romunskega mehanika. Ampak jaz sem popravljajl bicikle znamke Diamant! Jaz voham! Voham!

Zadnja slika: majhna krsta in v skobljancih trupelce otroka. Nemčeva palica utrujeno postoji s konico na otrokovih prsih: potlej omahne iz slike.

Nemec: To pa je njegov otrok... punčka.

Vasja gleda v tla, Primož v Nemca. Ta potegne zaveso čez podobe in zamrmra:

Nemec: Za danes dovolj, jutri zarana pa spet. Ne morem dolgo predavati, če ne pijem. Pivo, samo črno pivo, za govornike. Ampak kje najti tukaj vrček piva z gosto peno?

Na lepem se zazre v Vasjo: v Vasjevo dva palca široko progo od tilnika do čela (strigli so jo ruskim jetnikom).

Nemec: Koliko že nosiš brivčevo občinsko cesto skoz lase?

Vasja: Od Moskve sèm.

Nemec: Dolgo, predolgo, nenormalno. Treba bo umreti.

Vasja: Treba, gospod.

Nemec: Tu je zelo primeren prostor. Kamen, gramoz, globoko pod zemljo. Ne vem, zakaj so mi pokopališča zoprna. Na vratih zmeraj piše POČIVA J V MIRU, pa se tam tega nihče ne drži. Orjejo in prekopavajo, trgajo kosti vsaksebi, te iz jame mečejo, da bi vanjo položili novo krsto. Kako žalostno: umreš, da bi v miru počival, pa ti čez truplo dajo novo rakev in ti, nesrečnik, jo takóle pestuj, in na veke!

Nemec vstane, gre ob steni in jo tiplje s kazalcem, pa z nohtom pa z dlanjo, potlej spet s pestjo.

Nemec: Kamen! Ne pa blatna jama na pokopališču. In ne meter pod zemljo, pač pa tolikanj globoko, da si zlodeju vsaj bratranec,

če že ne brat. Da, to sem hotel reči... In brž potlej dodati: meni nihče ne uide! In ne mojemu truplu. Jaz poslednji popustim. Živ ali mrtev, ampak zmeraj poslednji.

Vrne se proti mizi.

Nemec: Odmaknita se za dva koraka! Še za dva... Lačen sem. Dokler je človek lačen, živi. Seveda pa od tega lahko tudi umrje. Pretiravanje, vsako pretiravanje škoduje. Prej ali poslej. Ampak prej bolj kot poslej.

Brklja po vrečah in položi na mizo: safalado, kos gnjati, pol opeke črnega kruha, konzervo, glinasto steklenko z ročko in pa nož, ki skriva v ročaju vilice. Knjigo skrbno spravi na polico. Gramofon odmakne, séde na široko in začne odpirati, rezati, mazati, jesti, mlaskati, piti. Vmes se spomni in spusti iglo na ploščo.

Nemec: Kaj igram?

Vasja: To je premagana država, Jugoslavija imenovana. Njeno glavno mesto je Beograd.

Nemec zamrmra:

Nemec: Torta, od pamtiveka zrezana na kose, ne pa država!

Z zaspano pompoznostjo začne metati koščke kruha in pa kolobarčke safalade kot v psa jetnikoma pred noge.

Kosi Nemčeve milosti padajo jetnikoma na noge: okoli Primoževe je veriga s kroglo. Tja se seže podrhtevajoča roka.

Vasja: OFF: Ne smeš, pusti!

Nemec: Smeš...

Primož si pohlepno nese hrano v usta.

Nemec: Celo več: moraš! Tudi ti. Oba. Nočem še ostati sam v tej votlini. Pa tudi nočem, da bi vidva ostala sama. Izkušnje nas uče, da je preveč lačni popadljiv kot pes, ki si ga vklenil in potlej nanj pozabil... Ta klobasa pa ni prida, preveč solitra.

Nemec razreže zanič salamo in jo vrže pred jetnika. Primož poklekne, Vasja stoji: tu in tam se skloni in pobere, kar je Primožu ušlo. Hrano skriva v žep.

Scena se odvija v tihoti, slišati je zaspane Nemčeve vzdihne in rožljanje galjotske verige.

Ko se je Nemec odteščal, pobriše drobtine na list papirja in pomigne Vasji:

Nemec: ... na!

Drobtine mu strese v dlan, potlej začne pospravljati, zavijati v papirčke, brisati, zapirati, čistiti, mašiti, zlagati. Ko s pihanjem odstrani poslednje, nevidne mrvice, mizo še enkrat obriše z robcem, poišče knjigo, približa črnilnik in izbere novo ploščo.

Nemec: Katero državo igram?

Vasja: To je premagana država, Norveška imenovana. Njeno glavno mesto je Oslo.

Nemec: Oslo, da. Od tam dobivamo polenovko, brikéte in volčjake z rodovnikom... Zdaj pa pregled pasti!

Vasja se obrne in gre. Tu in tam se mu kamen ali grušč zmelita izpod cokle. Primož ostane. Čez čas se Vasja oglasi:

Vasja: Past številka ena, prazna!

Primož: Past številka ena, prazna!

Nemec: Past številka ena, prazna! ... Menda, kaj sem rekel!

Vasja: Past številka dve, prazna!

Primož: Past številka dve, prazna!

Nemec kima, mrda, piše.

Vasja: Past številka tri, prazna!

Primož: Past številka tri, prazna!

Nemec: ... prazna! Vse prazno! Imenitno, lovec na podgane! Na Aljaski bi že kdaj poginil, če bi sešteval s tolikšnim uspehom! Prazno v pasti, prazno v želodcu! Aljaska ne pozna milosti! Če trgovcu ne prineseš kože srebrnih lisic, zbogom, tam ni več kaj iskati! Ondi ni mehkih src in muzike pri topli peči in obujanja spominov. Tam sta led in trgovina: ti meni kožo kune zlatice, jaz tebi dolarje za karabinko, psa in cigarete!

Vasja, v razpoki, nad laterno, s strahom posluša. V roki drži past, četvero-kotno, na udar.

Nemec: Ne usmiljenja ni tam in ne boga, samo trgovina: ti meni kožo, jaz tebi denar. Ali pa crkni! Moj dragi, ali pa crkni... Torej past številka tri, prazna.

Vasja: Past številka štiri, prazna.

Primož: Past številka štiri, prazna.

Nemec: Past številka štiri, prazna! In enako je s pastjo številka pet.

Nemec si med pisanjem slini palec. Vasja se vrne. Lica mu trepečejo, preži z očmi.

Vasja: Past številka pet... prazna.

Primož: Past številka pet, prazna.

Nemec: Pika! Rekel sem: pika!

Nemec odrine stol, palce si potisne zad za pas. Pod obrvmi se mu nabere mrak. Ziblje se na podplatih, s pete na prste in nazaj.

Nemec: Ponavljam: pika! Postal si jalov, oprakov več ne zmoreš, človeški družbi nisi več koristen in zategadelj tudi potreben ne! Družba te bo izločila! Kakor bebce, kakor norce, ki samo odžirajo. Šantavo srno je treba odstreliti! Takšne srne ne morejo mladičev obvarovati pred volkovi, še pred lisico ne! In tako naprej, kaj predlagaš?

Vasja molči.

Nemec: Vprašal sem: kakšno smrt?

Vasja: Vi izberite, gospod.

Nemec: Jaz, zmeraj vse samo jaz! Ne more ujeti podgane, ne zna si izbrati smrti — ni vrag, da smo prišli do kremeljskih zidov, če pa so tam čez soldati, ki so gnoj, ki so brez iskre, brez domišljije, kot šleve zagledani samo v svoj nič! Jaz nočem trositi moči v to, da bi tebi izbiral smrt! Jaz se, dragi moj, varčujem! Varčujem se! Nemčija potrebuje danes ljudi iz enega kosa, nabitih z močjo kakor elastika na frači! Nemčija potrebuje ljudi, ki so puščice: ki znajo sikniti, zleteti in zadeti do smrti! Niste za drugo kot za material! Čreda goved, od Sibirije do Ukrajine, z debelimi ušmi v lasih. Komaj sužnji! Zakaj le človek z domišljijo se lahko postavi. Vse drugo pade na kolena. In če si z domišljijo na kolenih, ne moreš poskočiti. Fej! ... Kaj bi pa ti predlagal zanj?

Primož: Smrti prav gotovo ne. Če bo prišla, naj pride od božje roke.

Nemec: Kaaaaj?

Primož: Sodim, da vam njegova smrt ne bo v korist.

Nemec: Ti že veš!

Primož: Imenitnost gospodarja sodiš po številu hlapcev.

Nemec: Manjka jih!

Primož: Ponoči so jih prav na hitrico odgnali.

Nemec: Kako praviš?

Primož: Slišal sem, tamle, zad za vrati. In pse sem slišal, in strele, in krik otrok — vse do vašega prihoda.

Nemec ga s krikom prekine.

Nemec: Manjka jih, sem rekel! Grem in se čez uro vrnem s toliko kretinarji, da jih bom z brcami moral potlačiti skozi vrata, toliko jih bo!

Primož: Prav, gospod, ampak dotlej bo dolgčas. Tako pa smo vendar trije.

Nemec hoče spet planiti, se pa nekako izpihne, roke mu omahnejo iz zraka ob tefo, in zamrmra:

Nemec: Bom premislil! ... Marš, na delo!

Z žepnim robcem si obriše čelo in oglavje kape, potlej pljune. Veke mu zaspano trzajo.

Nemec: Hej, ti! Sèm!

Primož se je sklonil in pograbil kroglo.

Primož: Tukaj, gospod.

Nemec: Kdaj si prvič videl smrt?

Primož: Zelo zgodaj, niti ne pet let star. Oče se mi je ustrelil.

Nemec: Vzrok?

Primož: Bankrot, kot pravimo. Bil je trgovec z železnino. Kriza in dolgovi in rubež, pa na lepem smrt, ob desetih zvečer. Od takrat sovražim samokrese. Zakaj sprašujete?

Nemec: Kaj ti mar! In ded, kaj je bil?

Primož: Kočijaž.

Nemec: Praded?

Primož: Delavec v svečarni.

Nemec: Kje, si rekel?

Primož: V delavnici, kjer izdelujejo sveče. Za pradeda pa ne vem.

Nemec: Te tudi nisem vprašal. Je bil kdo od prednikov mehanik?

Primož: Ni bil.

Nemec: Si nemara ti kdaj popravljaj bicikle znamke Diamant?

Primož: Nisem.

Nemec: Kaj si po poklicu?

Primož: Lastnik majhne tiskarne. Tiskali smo nalepke za lekarne, parfumerije, drogerije, pa koledarje za mestne špeceriste, reklamo.

Nemec: Tudi osmrtnice?

Primož: Ne.

Nemec: Te je kaj strah? Se... bojiš smrti?

Primož: Ne več, gospod.

Nemec se približa in mu zamrmra, z obrazom skoraj ob obrazu:

Nemec: Jaz pa. Nocoj sem sanjal. Bežal sem, čisto gol. Na nôgah sem imel sandale, kakršne imajo godci v poslikanih cerkvenih oknih, take na privihano konico in s kraguljčkom vrhu nje. Moral sem bežati, preganjale so me podgane. Prej sem jih imel samo za hrbtom, zdaj pa že od desne, leve in od vsepovsod. Grizle so me v noge, se gomilile v sivo mrgolenje. Gazil sem, jih mečkal, in bolj sem jih mečkal, bolj glasno so mi kraguljčki peli. Grizle so, bil sem že okrvavljena kost, obrana do kolen. Neučakane, so se z odprtim gobcem poganjale in mi začele trgati v koračo — zrušil sem se, padel, pokrile so me kakor plaz iz toplih kep. Takrat so se sandale kot po čudežu odpele in kakor zlati jerebici odletele v nebo. Vsaka s svojim kraguljčkom. Podgane, te pa niso več drvele, pretežke so bile od mojega mesa. Niso mogle. V sleherni me je bilo za majhen grižljaj... Ti to kaj pove?

Primož: Nič, gospod.

Nemec: Nič? ... Čudno. Ko bo vojne konec, bom poiskal kretinarja. Ampak biti bo moral profesor, z bradico, z naočniki. Narekoval mu bom, on pa bo napisal knjigo. Potlej mu bom spustil kroglo semkajle...

S kazalcem udari Primoža po čelu, med oči.

Nemec: ... knjigi pa bom dal naslov: Smrt, pojdi proč! ali Duševne muke domovini vdanega vojaka v veliki preizkušnji. Prepovedano za mladoletne. Cena 59 pfenigov, v polusnju 1 marka. Imam že vse pripravljeno, tukaj, v glavi... Ti to kaj pove?

Primož: Tudi nič, gospod.

Nemec: Nič? ... Marš! Tepec!

Nemec séde, noge potisne predse, bolšči, obraz mu leze v podbradke, ustnica v šobo.

Nemec: Ti bo že povedalo! Ampak takrat boš tolikšen, da te bodo z lahkoto zložili v kovček trgovskega potnika, in še bo prostora za termovko s črno kavo! Tepec!

Zabrboče in utihne. Ščitek kape se mu vzdigne na lase. Roka mu pade z naslonka.

Primož pride k Vasji. Iz rova je razločno videti zrezljani stol in mizo, gramofon, venec petrolejk, obešenih kot v čudaški katakombi. Vasjo zgrabi za suknjič.

Primož: Pripravi se, sèm ga bom zvalil!

Vasja je bil vzdignil velik kamen: sključen in s strahom pogleda Primoža. Potlej začne odkimavati, na drobno, kakor na vzmeti.

Vasja: Ne, prosim, ne! Pritekli bodo drugi, naju z lopatami zabili v tla!

Primož: Vasja, nimava se česa bati, gospod bog je naju že odpisal.

Vasja: Ne, prosim...

Primož: Moram! Ko se bo naspal, bo kakor bik. Poznam ga, pol leta sem ga gledal vsako jutro, pod vislicami, zad za krematorijem, z okovano palico v pesteh... Potlej bo prepozno.

Vasja: Ne, prosim, ne.

Primož ga strese, Vasji pade kamen iz naročja.

Primož: Da, rekel sem: da!

Nemec se je zdramil. Počasi potegne samokres in skrije roko zad za stol. Oči se mu vse bolj odpirajo.

Vasja: Zbudil se je, gleda! V pest je vzel revolver!

Primož: Ne vidi naju. V mraku sva, on pa kot sredi tedeuma v cerkvi... In zdaj bodo šli mrtveci v svoj poslednji juriš! Kako že poje vaša pesem: Poslednij parad nastupajet!... Krij me s krampom!

Nemec krikne v rov:

Nemec: Lovec na podgane, naprej!

Primož ga hoče zadržati, se mu pa Vasja iztrga. Nemec se ne gane: samo oči obesi na Vasilijev obraz.

Nemec: Pokleknil boš in klečal. Tule, pred škornji. In ko boš videl, da sem zaprl oči, boš vstal in me klofotnil. S štirimi prsti. Najprej po levem licu. Če ne bo zaleglo, še po desnem. Si razumel? Najprej po levem, potlej po desnem. Če boš pa pustil, da zaspim, nastavi glavo za moj blagoslov. Opraviva majhen eksercir: pridi in me udari!

Vasja se ne premakne. Samo oči so ga: Nemec terja, naj klofuta Nemca!

Nemec: Bo torej eksclenca izvolila poklekniti?

Vasja poklekne v grušč. Nemec skrito drži samokres v spuščeni roki. Zapre oči: generalko komentira kakor režiser.

Nemec: Dremlje se mi, skôro bom zaspal. Dober vojak mora sproščeno smrčati. Ampak ne čakaj: zaprl sem oči. Ti se vzdigneš, me udariš...

Vasja se vzdigne, stoji kakor na žici, roka mu drhti.

Nemec: ...rekel sem: udariš!

Vasja spusti prste na Nemčevo lice in roko hitro spet pritegne.

Nemec: Ne tako, ne tako, moj bog: ko da bi božal lekarnarjevo hčer! Rekel sem: Udariš!

Vasja ga klofotne. Nemec pokima in nastavi — kot pri brivcu — drugo lice: Vasja spet udari.

Primož ju opazuje iz rova.

Nemec se razudóbi in si na ovratniku odpne gumb.

Nemec: Bom malenkostno počival, zaspati ne smem. Imela bova muziko. Daj gramofon.

Vasja mu prinese gramofon. Nemec navije in spusti iglo.

Nemec: Katero državo sem pa zdaj zaigral?

Vasja poklekne.

Vasja: To je... to je... država, Sovjetska zveza imenovana.

Nemec: Edina nepremagana v moji zbirki plošč, čeprav iz naših tankov že vidiš skozi daljnoglede zlata jabolka vrh kremeljskih zvonikov!

Vasja: Njeno glavno mesto je Moskva...

Nemec: Moskva!... Ha!... Jutri bom v politični uri razlagal slike z ruskimi otroki... Bolj slabe so, čeprav je strokovnjak fotografiral. Ampak bilo je popoldne, na Silvestrovo, megla od vrat do vrat, pod škornji sneg — fotografu ne bi mogli niti infanterijski žarometi kaj prida na pomoč. Otroci pač otroci, vonj po juhi, po rižu z jabolki, po krofih s češko marmelado jih je zvalil h kotlom... jaz sem pomakal medenjaka v rum, vrnil sem se bil s patrolje...

Počasi zadrema. Vasja ga, z nič manjšim strahom kakor prej, udari. Nemec zahrka, odpre oči in nadaljuje.

Nemec: ...in rdeče noske so imeli. Fantje bolj rdeče kakor deklice. Zad za kotli je rasla velika smreka: okoli debela smo zložili mize z božičnimi paketi, v veje pa smo vtakali srebrne in spreminjaste trakove, ki smo jih bili porezali s popovskih plaščev. Otroci so debelo gledali v to pravljичno drevo, vlekli v nos dišave, smrkali...

Spet zadremlje in spet mu Vasja da, že bolj sproščeno, majhno klofuto.

Nemec: ...takrat je iz izbe odprl major Preier v dolgem usnjemem plašču. Dal je odbrati najbolj suhe, najbolj lačne med otroki. Druge je nagnal. So pretežki, je rekel, da bi jih človek lahko elegantno vrgel v zrak... Za to so sicer najbolj primerni dojenčki.

Zamomlja, zapre oči. Vasja vstane, da bi ga klofotnil, pa se Nemec sam predrami.

Nemec: ...tisti, ki jih je major nagnal, so bili žalostni... tile tu pa so žareli! Kako so ščebetali! Kot mlade podgane: Ščb, ščb, ščb!... Potlej je Preier poklical mojo desetnijo in desetnijo korporala Brettelhofna. Tile fantje so si zmeraj šli navzkriž, zmeraj so si tudi, brez potrebe, kradli: milo, prepečenec, kolomaz... Druga desetnija je bila na drugo nevoščljiva... Brettelhofen pa bahač: ko da bi sam vrgel tri kozaške polke na kolena! Povsod je imel ozeblino, le na jeziku ne! Kaj bo, gospod major, je vprašal Preierja...

Kimne z glavo, vzdigne veko, zamiži. Vasja ga klofotne.

Nemec: ...Korporal Brettelhofen, tule je deset otrok, šest punčk in štirje dečki. Pet jih dam vam, pet jih je dal pa meni. Vzemite puške, nasadite bajonet. Ena desetnija jih bo drugi metala v zrak,

druga jih bo v zraku ciljala. Potlej pa jih bo, ko bodo padali, pričakala na bajonet. Tekmo bo nadzoroval in vodil pisar Wassertauer.

Spet se mu obraz zariva v podbradke. Mežika, beseda se mu kotali, zapre oči: Vasja ne vstane, kleči.

Nemec: ... eee ... Wassertauer, pisar ... Desetnijo, ki bo zmagała v natančnem streljanju in v ročni spretnosti, čaka steklenica pravega, francoskega konjaka iz moje prtljage ... Strel v glavo velja dve točki, strel v nogo ali v roko odvzame dve točki ... Slecite otroke, da ne bo škode na obleki ...

K Vasji, ki ne vstaja več na Nemčev dremež, pride Primož, tiho, s kroglo v roki.

Nemec: ... Šli smo stran od kotlov, zad za koče, slečeni otroci so začeli divje jokati. Zeblo je, kaj jih ne bi! ... Pod smreko je bataljonski brivec Erik na harmoniko igral Sveta noč, blažena noč. Bil je seveda pijan ... sveta noč ... blažena noč ...

Nemec tone v sen. Vasja je vse bolj zgrbljen na kolenih.

Primož: Gospod, veriga mi bo padla z noge!

Nemec se v hipu zdrami!

Nemec: Alarm! Nazaj, na desno!

Plane s stola.

Nemec: Dva koraka stran! Še bolj! Ti ostani na kolenih!

Nemec mlati okoli sebe s samokresom, stopica sèm, skoči tja, v obraz zabuhel od utrujenosti. Zelo počasi se mu roke umirijo.

Nemec: Obroč je še na gležnju!

Primož: Če potegnete, ga boste sneli. Do večera bo okovje samo zdrknilo na tla.

Nemec: Prišli smo torej na razpotje! Veliki magister krogle nas bo moral zapustiti.

Primož stoji vzravnan, v roki drži železno kroglo.

Nemec: Rekli smo ruska ruleta. Ali nismo? Časa imamo več kot vaška ura vrh zvonika. Končal boš, dragi moj, kakor baron!

Nemec si popravi naočnike in se poniža, da bi pogledal: tiplje verigo, poteguje, potlej besno vzdigne glavo.

Nemec: Ta obroč še najmanj teden dni ne bo zapustil gležnja!
Bi mi gospod lahko zaupal, čemu ta laž?

Primož oberoč zamahne s kroglo.
Šume sproti pokriva državna himna.

Primož vstane: v pësti stiska samokres. Gre mimo Vasje, kroglo poteguje v sunkih. Zapre vrata in z glavo pokaže na Nemca: ta leži v debelem grušču.

Vasja: ... kaj si storil?

Primož: Najin samomor, Vasilij!

Vasja: Prišli bodo in ...

Primož: Dočakala jih bova! Mož ima s seboj izbrano orožarno, hrane pa kot ekspedicija za na severni tečaj!

Vasja je na kolenih: ko da ne more na noge. Primož gre pred stranski rov in s strelji iz težkega samokresa preseka okovje. Obroč in kos verige mu ostane na gležnju.

Primož: Najbolj neumno je, če hočeš omahniti kakor list z jesenske veje!

Na mizo položi granate, strojnico, zaboje s strelivom, pet okvirov samokresnih patron, finski nož. V roke vzame plinsko masko. Jo potrese, posluša, odpre, nagne: namesto steklenih očnic padejo na mizo prstani, uhani, medaljoni, zlate pletenice, zapestnice in žlahtni kamni. Z dlanjo pomete zaklad nazaj v posodo, zapre, poišče kramp in vrže pred Vasjo lopato.

Primož: Puško na široko, sabljo na globoko, pravi stara pesem.
Ampak tu ni globočine: za dve lopati bova odmetala in zadela v skalo. Hočeš, nočeš, zverina bo imel gomilo.

Vasja se vzdigne s kolen in pobere lopato. Kmalu se Primožev kramp dotakne tal. Jama je plitva, črna.

Primož: Pogasi pol svetilk, saj je kot na knežji svatbi!

Vasja gre od svetilke do svetilke: nekaterim privija stenj, druge ugaša. Kamnita čumnata potone v mrak. S police vzame pleteno vrv, si jo spravi v žep, prinese furmansko laterno in jo položi na tla:

Nemec je zdaj brez suknjiča, brez škornjev, pokrit z odejo.

Primož: Oblekel se bom v žandarja, gnal te bom in če mi bo stražar verjel... ah, sanjam! Vse pse bodo spustili z verig in na

ceste vrgli španske jezdece in od tod bi pobegnila le dva angela s svilenimi kreljutcami... No, saj, pokopljiva.

Nemca položita v jamo in pokrijeta. Primož poskuša gruč razmetati, da bi zabrisal gomilo.

Vasja: Rekel je: Meni nihče ne uide. Tudi mojemu truplu ne. Jaz poslednji popustim, je rekel... Živ, mrtev, ampak zmeraj poslednji.

Primož vrže orodje v rov, potrga z Vasje vrvco s podganami in mu položi roko na ramo:

Primož: Vasilij, imava se v svoji roki.

Vasja: Mrtvi najbolj krčevito drže: niti z nožem jim pesti ne razkleneš.

Primož: Bolan si, Vasja.

Vasja: Na njem stojiš!

Primož: Sèm ne bo nihče pogledal.

Vasja: On jih bo poklical.

Primož: Mrtvi ne kričijo.

Vasja: Bolj bo mrtev, glasnejši bo. In ko bo najbolj mrtev, bodo prišli.

Primož: Ne bova jih čakala. Šla bova mimo straž, mimo žic.

Vasja: Šel bo z nama. In ko boš mislil, da sva mimo, bo zarjul: Ona sta, pobila sta me v rovu! In naju bodo. S psi!

Primož začne iskati po Nemčevi prtljagi. Iz nahrbtnika vzame brivsko pripravo, iz kotanje zajame v skodelo vode, pomoči čopič in k polici prisloni ogledalo. Ko se namili, si čez cebro potegne Nemčeve hlače, nogavice in široke škornje: levega s težavo, zavoljo obroča.

Primož: Vasja, jej! Ne boš mogel hoditi!

Vrže mu tubo sira in kos kruha. Vasja se ne zgane, z očmi pospremi kruh in sir, ki padeta na tla.

Vasja: Ne bom... Nima pomena. Nič nima več pomena. Sèm je naju pripeljal. Od tod nama ni dal. Vsa vrata so se zaprla. Nihče jih ne bo nikoli več odprl.

Primož, na eno lice namiljen do uhljev, na drugo obrit, skoči s stola in odpre vrata.

Primož: Sama si jih bova! Na stežaj! Primeš za kljuko in čarovnij je konec in greš!

Obstane: iz teme udarijo glasovi. Dvoje ročnih svetilk išče s tankimi jeziki predse, pa v strop. Primož zapre in potisne Vasjo proti desnemu rovu.

Primož: Skrij se! Tu so! Beži!

Z mize pobere ročno granato in jo da Vasji v žep.

Primož: Teci... po rovu, potuhni se!

Vasja — betežen in kot samo pod sunkom Primoževe roke — izgine v rov. Primož si za pas zatakne samokres, zgrabi strojnico in pobegne v drugi rov. Sveti si z Nemčevo lučjo. Rov je slep. Strojnico pripravi na strel, leže in ugasi luč.

Cez čas vstane nerazločen šum, v Primožev rov švigne odblesk svetilke, mrkne, glasovi oslabé in spet je slišati le kaplje s stropa.

Primož se pobere in se previdno vrne. Posluša, stopi iz rova, gre do vrat, z orožjem je na preži, potlej vrata trdno zapre.

Primož: Vasja, so odšli!

Stojé zabrije v drugo lice. Pa se mu je posušilo, spet se namili. S hitrico, britev škriplje po umazani bradi.

Primož: Tak Vasilij, pridi!

Obriše s krpo, se obrne, posluša in gre s samokresom proti rovu, v katerega je pahnil Vasjo.

Primož: Vaska! Kam si se zagozdil! Odšli so. Prijazni fantje, nič preveč radovedni... samo gramofon so odnesli. Hvala bogu. In plošče.

Zad za okljuko uzre senco: Vasja stoji, nem, nič sključen kakor zmeraj. Primož ga zgrabi za roko.

Primož: Mudi se! Ne stoj kakor zapičen kol!... Vaska!

Prižge luč: Vasja visi s podpornega tramiča. Primož prereže pleteno vrv in mu z vratu odvrže zanko: ampak Vasja je mrtev.

Primož: OFF: Vasilij vendar, čemu?... Bom še začel verjeti, da mrtvi kričijo. Da jih je res priklical. Da on zares še mrtev poslednji popusti.

Potegne ga iz rova in zlekne na slamnjačo. Na mizi je vse polno drobnarij. Nemeč je bil natančen Nemeč, in z obilnim nahrbtnikom: tobak, praški proti glavobolu, bakren denar, pipa, rožen gumb, vžigalice, nalivno pero, škarjice, igralna kocka, robec, šivanke, radirka, košček električne žice z vtičakom, beležnica: morje majcenih stvari. Tu in tam se poigra s katero in jo frnce z mize.

Čez čas izvleče iz prsnega žepka srebrno uro, razmišljeno navije in jo obesi na žebelj, ki gleda iz police. Spet seže v žepek in pod prsti začuti zganjen papir. Razgrne ga: primitiven načrt rovov, spodaj pa legenda v analfabetskem lepopisu. Brezbrižno gre z Nemčevim peresom po vijugah, pa se radovedno vrne v rov, ki drži v levo. Vsi rovi imajo vrisane zapóre, v obliki mrtvaških glav, ta ne. Primož zaveže nahrbtnik, poišče orožje in si povezne kapo s ščitkom. Zdaj bi ga težko razločeval od pravega soldata.

Strga črno zaveso z Nemčevega stenčasa in pokrije Vaski obraz.

Primož: OFF: Če bom še čakal, Vaska, bo strah tudi mene ubil. Bolj je mrtev, bolj jih kliče. Vem, da bodo spet prišli. Poskušal bom skozi stranski rov. Morda je to še bolj nevarna past... Saj, nemara res, hoja v krogu. Ko pa je viba konec, smrt: zunaj čakajo psi in straže in črni grenadirji, ki zanje ni lepšega kot lov, popoldne, na človeškega zajca, čez pomladanske trátine. In vsak poštar in vsaka mlekarica in vsak logar in vsak upokojenec in vsak šolar in vsak cestar in vsak računovodja in vsak mehanik, tudi če ni popravljaj koles znamke Diamant. Vsi, da bi z užitkom pomagáli pri pogonu...

Gre čez Nemčevo gomilo, pri vratih se ozre, potlej stopi čez prag.

Primož: OFF: Naj se dopolni, Vasilij, tako ali drugače.

Kmalu so vrata z rožancem samo še svetla packa v temi.

Hodi mimo žalostnih ostankov, vzdolž pohabljenega Kristusa, risbe na kamnu, steklenice s svečo. Prižge žepno svetilko, obešeno — kakor pri Nemcu — na prsni gumb. Išče ob steni, in najde rov, ki drži v skalo: svetilka kmalu mrkne.

Prijazna reber, grmovje, kamenje, ki čezenj raste mah: odprtine je za dober naročaj. Dan ne jasen in ne zamegljen. Pa vendar dan! Primož miži, slepi ga. Ogleda se desno, levo, zamežika: pod rebrijo, na streljaj lovske puške, trata in med nekaj drevesi tovarnjaki. Nekateri s topovi, drugi neoboroženi, pokriti s plahdami. Pa vojaki. Priročno taborišče: ampak ne nemško!

Sliši se ploskanje: okoli zasilnega odra je nekaj stolov s častniki, zadaj pa gruča vojské. V ploskanje se jadrno zapelje ruska pesem, pripode se tri plesalke v nošah, fant v srajci igra na harmoniko. Vse se vidi Primožu kot mala nebesa — in zato nevarno. Napenja oči, ni privid: nič ne diši po Nemcih — razen vhoda, tam poleg, s koli in z žico.

Primož se potegne iz luknje, obsedi, bolšči, potlej odvrže strojnico, zaboj s strelivom, granate. Na prsih mu gori svetilka. Pride do vozil: na tablici je zvezda, na vratih je ruski napis. Približa se topu: tablica je ruska, Primož

jo poboža. Gre naprej: dlani mu samo božajo, z vsakega napisa v cirilici pobriše cestni prah.

Harmonika je razigrana. Primož zavije mimo voza, ki so na njem kulise z brezami, balkoni in s slamnatimi strehami. Nihče se ne zmeni zanj. Postavi se ob starega vojščaka, debelušnega, strogega, z mogočnimi brkami, kakršne je imel nemara zgolj še Taras Bulba. Potrka ga po lakti. Rus se ne obrne, le veliki kazalec vzdigne k brkom:

Brkati vojak: Psss...!

Primož se nasmehe, gre do drugega, do tretjega, vsi mu kažejo hrbet, zamaknjen v spored frontnega teatra. Četrtri je plečat, košččen, pokrit s kôsmasto kučmo. Plašč ima razpet, roke na hrbtu. Na pol se ozre, spet se zagleda v oder, pa spet nazaj, premeri Primoža od kape do podplata in bzikne, ko da bi pljunil:

Plečati vojak: Čort te poberi! Marš!

Primož se umakne med vozila. Od vsega je pijan. Ne spregleda, kako ga imajo vsi za Nemca. Naleti na časopis: ruski strelci vzdigujejo zastavo na reichstag. Prevzet je, z razgrnjenim časopisom gre naprej, v očeh ima solze, briše si jih s hrbtom roke.

Pa ga oplazi himna: ena od tistih, ki jih je moral spet in spet poslušati globoko spodaj v rovu. Dve nogi v blatnih škornjih visita čez stranico. Primož se vzpne na tovornjak: v gugalniku leži Rus. Podložil si je blazinico na cofe. Na sodčku, pogrujenem s prtičem, ima konservo, hlebec, pločevinast vrč in steklenico s pijačo. Tu in tam zabode z nožičkom v meso, odlomi kruha in v božjem miru žveči, individualist. Spektakel tam spredaj mu očitno ni posebno mar. Kapo ima na nosu, pod nosom pa za ščepec brk. Nemčev gramofon je na obrnjenem lavorju, poslikanem z girlandami.

Primož podivjano plane, oberoč vzdigne gramofon, ga trešči ob stranico tovornjaka, zgrabi zbirko plošč, jih lomi, drobi, tepta.

Pa počí Rusov samokres: Primož obstane, se v krču zgrbi in omahne. Vojak spravi orožje. Od frontnega teatra priteče mlad častnik:

Častnik: Si ti streljal?

Vojak se nagne s tovornjaka.

Zaspani Rus: Jaz, neki pobesnel esesovec... čisto nov gramofon, tovariš starejši lajtnant! Razbil ga je! Izvolite pogledat.

Častnik skoči na vozilo, poklekne k Primožu, ga obrne in na prste zabrlizga. Pri odru ploskajo. Častnik še enkrat zažvižga.

Častnik: Kiro, bolničarko Kiro!

Od vojské priteče lepo dekle v uniformi in s križem na rokavu. Vojak in častnik ji pomagata na voz.

Bolničarka: Kaj je?

Častnik: Poglej... neki Nemeč.

Zaspani vojak: Igral sem himno in... razbil je vse plošče, do zadnje, izvolite pogledati na tla, čisto podivjano se je pripetilo.

Bolničarka razpne Primožu suknjič, odkrije cebro s trikotnikom in na prsih številko. Častnik se našobi, zgrabi z gugalnika vojakov plašč, podložen z ovčino, ga razgrne in previdno položi Primoža na mehko. Bolničarka mu sezuje škornje: s Primoževe noge zazvenči ostanek galjotske verige.

Zaspani vojak: Hotel se je vame zakaditi, prav besno se je hotel, pa sem ga prestregel...

Častnik: Tak molči, durak!

Primož zadiha, poskuša z roko pokazati:

Primož: Vasja... Vasilij, tam, globoko...

Med razbitimi ploščami uzre časopis. Pokaže na fotografijo in se stisnjenih zob nasmehne:

Primož: Pobeda... zmaga.

Kira mu pestuje glavo, častnik kleči, Primožu pri nogah stoji vojak z ostanki gramofona v rokah.

Primož se jim nasmehne. Obraz se mu upokoji. Bolničarka mu zapre veke. Vojak se počasi odkrije. Častnik pokaže s palcem čez ramo:

Častnik: Si zadovoljen, heroj?

Vojak bolšči v tla. Častnik skoči s tovarnjaka. V kadru so zdaj samo del tovarnjakove stranice, vojak, ki gleda v tla, v smer Primoža in Kire, in razbiti Nemčev gramofon.

Od odra je slišati žvižge in ploskanje in potlej pesem iz Pastirja Kostje: Oh, srce, kako lepo na svetu je živeti!

KONEC